

de vraag die Sarot bespreekt. Door de inzet bij de vraag naar motieven voor de menswording draagt de Utrechtse bundel bij aan dogmatische discussies, bijvoorbeeld in de bijdrage van Gijsbert van den Brink over de verhouding van de Heidelbergse Catechismus tot Anselmus op het punt van de verzoening. Of de verdediging van Athanasius boven Barth door Eginhard Meijering, die daarmee ongegeneerd een pre-Kantiaans standpunt verdedigt. Er is nog steeds veel te leren van klassieke theologie en filosofie, maar het hangt van de vragen die je de oude auteurs stelt af wat ze je te zeggen hebben.

Klaas Spronk

Frans Breukelman en zijn invloed

Frans Breukelman, *Bijbelse theologie* IV/1: *De structuur van de heilige leer in de theologie van Calvijn* (verzorgd door Rinse Reeling Brouwer), Kok, Kampen 2003, 540 pp., ISBN 9043506559, € 39,90;

Nico Bakker e.a. (red.), *Eén zo'n mannetje: Frans Breukelman en zijn invloed op tijdgenoten*, Kok, Kampen 2004, 298 pp., ISBN 9043509159, € 32,50.

Frans Breukelman heeft naam gemaakt als een geducht debater. Hij timmerde voor het eerst aan de weg toen hij inhakte op de medewerkers aan de NBG-vertaling 1951 die zijns inziens 'met de teksten voetballen' (p.20), omdat ze niet voldoende oog hebben voor de exactheid van het bijbelse Hebreeuws. De titel van de bundel met opstellen van mensen die zich tot zijn leerlingen en vrienden (in veel gevallen gaat dat bij hem samen) rekenen is afkomstig uit een brief die hij hierover schreef aan K.H. Miskotte. Hij is op zoek naar medestanders in de strijd tegen deze vertaling; 'één zo'n mannetje uit Simonshaven' zal niet genoeg gewicht in de schaal leggen. Achteraf kan worden vastgesteld dat Breukelman inderdaad niet heeft kunnen voorkomen dat de NBG-vertaling 1951 gemeengoed werd in de Nederlandse kerken, maar ook dat hij school heeft gemaakt als bijbels theoloog.

Breukelman imponeerde en inspireerde. Wie met hem te maken kreeg, ontdekte dat de omgang met de bijbel hem niet onberoerd liet. Soms begreep men niet helemaal wat er nu precies door hem met zoveel elan werd beweerd maar wel stond het vast dat er iets belangrijks gebeurde. Zo heeft hij voor velen de Bijbel geopend en hen er mede daardoor toe gebracht om voor de theologie en voor het predikantschap te kiezen.

Bijbelwetenschap en dogmatiek waren bij hem verweven. Door zijn aanstelling in 1968 als wetenschappelijk medewerker bij de dogmatiek aan de Universiteit van Amsterdam kreeg het tweede gedurende een aantal jaren de meeste aandacht. De belangrijkste vrucht daarvan is nu verschenen in het vierde deel van zijn *Bijbelse theologie*. Met veel respect voor de 'meester' heeft Rinse Reeling Brouwer uit het vele losse materiaal een samenhangend geheel gevormd. Daarin wordt via 'close reading' van de teksten van Calvijn duidelijk gemaakt dat Calvijn steeds genuanceerder ging denken over de tweevoudige manier om God te kennen (via de algemene en de bijzondere openbaring). Breukelman legt

bij de weergave van deze ontwikkeling in Calvijns denken een band met Karl Barth en zijn breuk met dit dualisme. Het door Reeling Brouwer voorbeeldig geordende en becommentarieerde materiaal is een 'Fundgrube' voor een ieder die geïnteresseerd is in de christelijke dogmageschiedenis. Het laat ook iets zien van een andere kant van de man die door bijbelvertalers gevreesd werd en wordt om zijn scherpe tong. Breukelman laat zich niet eenvoudig in een hokje plaatsen. We zijn nog niet van hem af. Nu bij verschijning van de Nieuwe Bijbelvertaling de debatten over bijbelvertaling weer oplaaien, zoals te merken is in sommige bijdragen van zijn leerlingen, zal zijn naam weer vaker genoemd worden. Maar ook in de weer oplevende bestudering van Calvijn (zie TD 1-2) zal hij zijn woordje mee blijven spreken.

Theo Witkamp

Paulus

Geurt Henk van Kooten, *Paulus en de kosmos. Het vroege christendom te midden van de andere Grieks-Romeinse filosofieën*, Boekencentrum, Zoetermeer 2002, 266p., ISBN 9023908775, € 24,90.

L.J. Lietaert Peerbolte, *Paul the Missionary* (Contributions to Biblical Exegesis & Theology 34) Peeters, Leuven 2003, 335p., ISBN 9042913266, € 35,—.

J.D.G. Dunn (ed.), *The Cambridge Companion to St. Paul*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, 301p., ISBN 0521786940 (pbk.) / 0521781558 (hbk), € 15,99/ 42,50.

Het is een fascinerende vraag hoe onze interpretatie van Paulus zich verhoudt tot de hellenistische context waarin de apostel leefde en werkte. In de Nederlandse traditie is Paulus vooral Jood en dat impliceert dan vaak stilletjes 'en dus niet een Griek'. Het werk van de *Religionsgeschichtliche Schule* uit het begin van de twintigste eeuw, waarin een Griekse en gnostische Paulus geschilderd werden, heeft in de tweede helft van die eeuw zijn aantrekkingskracht grotendeels verloren, terwijl het in Nederland nauwelijks echt aangeslagen was. We raakten er eerder van onder de indruk dat Paulus een Jood was, een rabbijnse Jood zelfs. E. Sanders' *Paul and Palestinian Judaism* (1977) viel hier in goede aarde. 'The new perspective on Paul' waarbij diens polemieken tegen de wet gereduceerd werd tot een polemieken tegen de sociale (=uitsluitende) functie van de wet, maakte Paulus plotseling ook sympathieker voor hen die zich betrokken voelen bij 'het gesprek met Israël'. Dat dezelfde Paulus leefde en werkte in een hellenistische cultuur had in feite weinig invloed op de interpretatie van zijn denken. Daarin valt nu echter een interessante verandering te constateren. Het recente Paulusonderzoek, gestimuleerd door o.a. Gerd Theissen uit Duitsland en W.A. Meeks uit de USA, is zich sterker gaan richten op de sociale condities waarin Paulus leefde en werkte, op zijn retorische stijl en argumentatie en op zijn ethiek. Op al deze gebieden bleek dat de hellenistische cultuur niet zozeer 'achtergrond' voor Paulus genoemd kon worden, als wel 'context'.

Van Kooten heeft in zijn Leidse dissertatie uit 2001 (nu ook uitgegeven als *Cosmic Christology in Paul and the Pauline School. Colossians and Ephesians*